

Å lage ei tvillingslire: En aktivitetsteoretisk beskrivelse

Notat til IN3220/4220, mars 2021

Svein Hovde

Bakgrunn

I fjor høst fikk jeg en henvendelse fra en venn av meg som er profesjonell knivmaker. Han lurte på om jeg kunne lage ei slire til en kniv han hadde laget for en kunde. Kunden ønsket at det skulle lages ei lærslire til kniven, mens nevnte knivmaker jobber primært med slirer laget av et formpresset kunstmateriale. Jeg har knivmaking kun som hobby, men har en god del erfaring med håndsydde lærslirer og sa ja til oppdraget. Bildet under viser forside og bakside på det ferdige knivstellet (kniv + slire).

Figur 1: Brukskniv med håndsidd lærslire

Samme kunde hadde også bestilt det som innenfor samisk redskapskultur kalles en storkniv (stuora niibi). Det er en stor og tung kniv med et robust og langt blad som brukes til å hogge, vel så mye som å skjære og kutte med. Kameraten min hadde laget ei slire som passet perfekt til denne kniven, men kunden ønsket i tillegg en lærslire som kunne romme begge knivene, en såkalt dobbeltkniv. Han spurte om jeg kunne lage en slik dobbeltslire og det er dette prosjektet som her skal gjøres til gjenstand for en kort aktivitetsteoretisk analyse.

Figur 2: Klassisk knivstell med to kniver og dobbeltslire

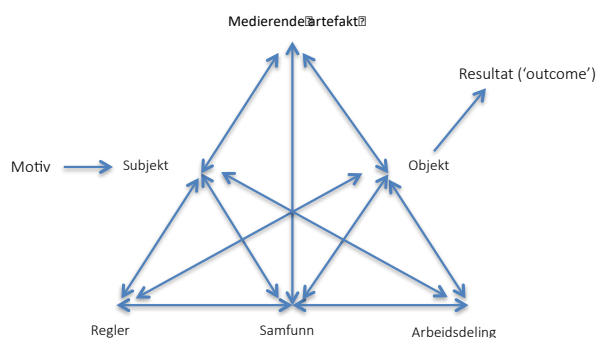

Bildet til venstre viser et eksempel på en norsk, fabrikklaget knivstell med dobbeltslire; antakelig laget av Olav Bakken på Geilo. Vi ser at plassen for den minste kniven er laget som en "lomme" sydd utenpå den store. I dette tilfellet er den viktigste forskjellen mellom de to knivene størrelsen, mens designet er nesten identisk. I forbindelse med prosjektet jeg planla gjaldt det å konstruere en slire som kunne gi plass til to nokså ulikt designede kniver. Et hovedpoeng og viktig avveining i lagning av knivslirer er at kniven(e) på den ene siden skal sitte godt nok til at de ikke faller ut i forbindelse med bevegelse og forflytning i skog og mark og på den annen side nokså enkelt kan tas ut av slira. Det var et hovedhensyn også i denne sammenheng og mer krevende å få til gitt de to knivenes utforming.

Teorien

Figuren under gir en skjematisk presentasjon av hovedelementer og sammenhenger i aktivitetsteorien. Det handlende subjektet (den som skaper) er styrt av et motiv og rettet mot et objekt (det som skapes) ved at det tas i bruk et eller flere verktøy (det som medierer). Forbindelsen mellom subjekt og objekt er ikke kausal, men interaksjonistisk, "as the subject transforms the object, the object in turn penetrates and influences the subject". (Karnasios 2018: 134)

Figur 3: Strukturen i et menneskelig aktivitetssystem

Den enkleste framstillingen av aktivitetsteorien er basert på tre elementer. Teorien er objektorientert, den sentrale forbindelsen er at et subjekt, en aktør forholder seg til et objekt med tanke på å oppnå et resultat. I denne aktiviteten inngår artefakter eller verktøy som medierer eller utgjør hjelpemidler for å oppnå et resultat. Isolert sett er dette kjernen i Vygotskys opprinnelige bidrag til aktivitetsteorien. Andre-generasjons aktivitetsteori innarbeider begreper for å forstå aktiviteter som kollektiv, samfunns-messig virksomhet. Dette tillegget er opprinnelig basert på Leont'ev's bidrag. Her betraktes aktiviteter som kollektiv virksomhet som skjer innenfor rammene av et samfunn, er basert på regler og en arbeidsdeling mellom aktørene som inngår aktiviteten. Dermed understrekes også at aktivitetsteorien anlegger et sosio-teknisk perspektiv og forstår menneskelig aktivitet som situert i en kontekst. Disse kontekstene kan noen ganger samvirke men også stå i et innbyrdes spenningsforhold til hverandre. (Karnasios 2018: 137)

I denne lille kommentaren tar jeg for meg aktivitetsteorien som et inntak til å tolke en konkret og spesifikk menneskelig praksis, hvordan en kan forstå og analysere denne. Et sentralt analytisk innspill i AT er forslaget til å skille mellom ulike aktivitets-nivåer i målrettet menneskelig virksomhet. Dette er sammenfattet i tabellen under:

Aktivitetsnivå	Definisjon/eksempel
Aktivitet ; ikke alltid bevisst, men kan være det	Styrt av motiv(er) (kollektive) Eksempel: Bygge et hus
Handlinger ; bevisste	Styrt av mål (definert av individer eller grupper) Eksempel: Støpe husets fundament
Operasjoner ; bevisste idet de læres, men kan bli ubevisste eller automatiseres som en rutine	Styrt av konkrete forhold/betingelser Eksempel: Bruke en hammer for å slå inn en spiker

Tabellen er hentet fra Karnasios 2018: s.139, min oversettelse

Tabellen foran definerer aktivitetens «byggesteiner», hva den er sammensatt av. Det jeg har definert som prosjektet kan betraktes som det at to personer samarbeider for å skape et produkt (et knivstell) som svarer til det en tredje person (kunden) gjennom forhandlinger med de to knivmakerne har definert som et ønskelig sluttresultat (bestillingen).

Prosjektet

Her skal jeg ut fra denne nokså overfladiske presentasjonen av aktivitetsteorien reflektere litt over "prosjekt dobbeltslire". Vi har sett at det som driver eller ligger bak en aktivitet er det en innen virksomhetsteorien kaller motiv eller motivasjon. Disse begrepene er historisk av nyere data og blei en del av alminnelig vokabular for drøyt 100 år siden. Et beslektet ord som er utdatert, men beskrivende er 'beveggrunn'. Grunnen til at jeg sa ja til å forsøke å lage en dobbeltslire selv om jeg aldri tidligere hadde forsøkt meg på noe sånt var at jeg betraktet det som en utfordring og en anledning til å utforske noe uprøvd og lære noe nytt. Mitt hovedmotiv var læring. Innen aktivitetsteorien betrakter en handlinger som målrettet. Siden jeg her omtaler en prosess der noe som lages er det rimelig å si at målet er å produsere en formålstjenlig slire gitt kundens litt vage spesifikasjoner. Det bør understrekes at denne «kunstneriske friheten» ga oss som produsenter større frihet og mer rom for kreative løsninger.

Mitt bidrag i prosessen dreide seg om å lage ei slire gjennom handlinger som utført i en viss rekkefølge kunne bidra til å realisere et objekt med de ønskede egenskaper. Tabellen over sier at det minste og mest spesifikke nivået i denne aktiviteten kan kalles operasjoner. Dette er alle de små steg som hver for seg må gjennomføres for å oppnå et resultat. Eksempler på dette kan være at både hovedslire og ytterslire skulle utstyres med en brettet kant. For å få til dette måtte læret tynnes, bløtes, limes, brettes og fastholdes med klemmer. En typisk operasjon i sliremaking er at det skal sys en dobbeltsøm, såkalt skomakersøm. Hvert enkelt sting kan defineres som en operasjon. På denne kniven var det totalt flere hundre enkeltsting. For en erfaren knivmaker er disse operasjonene temmelig automatisert og en blir bevist på utførelsen primært idet det oppstår trøbbel eller avvik.

Produksjonen av kniv og slire var basert på en arbeidsdeling mellom den som laget bladet og kniven og undertegnede som sydde slira. Det er en tradisjon for å engasjere flere aktører i produksjonen av et knivstell. Svært mange knivmakere benytter blader laget av en knivsmed i sine kniver. Det lages noen ganger kniver som involverer flere makere, såkalte stafettkniver. I dette tilfellet, når kniven var ferdiglaget av en annen var mange designvalg gjort og jeg måtte tilpasse prosjektet til noe som måtte tas for gitt. Mulighetsrommet i min del av aktiviteten ble i en viss forstand begrenset.

Knivmaking kan betraktes som en individuell, kreativ prosess der den enkelte knivmaker gjør sine egne designvalg. Jeg har nevnt at det i dette prosjektet var viktige valg gjort på forhånd. Knivmaking innebærer at disse valgene gjøres innenfor en etablert tradisjon og bestemte normer for hvordan en kniv skal se ut innenfor en norsk kulturkrets. Samtidig er det denne tradisjonen oppdelt og sammensatt av spesifikke lokale tradisjoner som foreskriver hvordan en typisk staskniv fra Telemark,

en Totenkniv, en trønderkniv osv., skal se ut. Også de som ønsker å løsrive seg fra tradisjonene forholder seg til disse, men da som en form for opposisjon eller forsøk på videreutvikling eller omdefinering. På den måten kan det som er gjort før lever videre som en form for *referanse* på tilsvarende måte som en innenfor academia bygger videre på og reviderer etablerte teoritradisjoner, for eksempel aktivitetsteorien.

De to knivene det skulle lages slire til er gode eksempler på hvordan tradisjon og nytutvikling forenes. Turkniven var laget av høykvalitet rustbestandig stål basert på oppdatert metallurgisk kompetanse. Skaftet var laget av et moderne kunststoff. Sjøl om materialene var supermoderne var designet helt konvensjonelt, et tradisjonelt utformet knivblad, slipt på konvensjonell måte og et «tønne-formet» skaft slik den tradisjonelle brukskniven har sett ut gjennom århundrer. Tilsvarende kan en si om storkniven, materialvalget og tilvirkningen var moderne og høyteknologisk, designet konvensjonelt. De to knivene som jeg har beskrevet her har to ulike referanser: Den lille kniven er laget i tråd med tradisjonelle norske brukskniver med slire. Mitt første prosjekt handlet om å lage en lærslire til kniven og dermed knytte den nærmere til norsk knivtradisjon enn hva som ville vært tilfelle om den hadde blitt utstyrt med en slire i et kunstmateriale. Det andre prosjektet, dobbeltslira skulle forene en ganske konvensjonell brukskniv med en samisk inspirert brukskniv. Den samiske inspirasjonen ser en både av bladfasongen og bladstørrelse og hvordan skaftet er utformet. Bildet under viser kniv og slire på en helt klassisk samisk storkniv.

Figur 4: Storkniv og slire: Forside

Storkniv og slire: Bakside

Storkniven som det skulle sys slire til hadde en tilvarende fasong som kniven over, bortsett fra at både bladet og skaftet var helt rett. På kniven over smalner blad og skaft svakt mot messingholken i overgangen mellom blad og skaft. Utfordringen i prosjektet handlet om å foreta tre avveininger: Å vise respekt for den knivtradisjonen storkniven og samisk knivtradisjon representerer, uten å forsøke å kopiere den. Å bygge på de erfaringene og den kunnskapen jeg har utviklet over mange år, men samtidig betrakte dette som en anledning til å prøve ut og lære noe nytt. Å bruke den handlefriheten jeg hadde i prosjektet, men samtidig sørge for at jeg fant en løsning som oppfylte kundens forventninger og lagde noe som kunne være formålstjenlig for ham. Å ivareta dette var det «mandatet» jeg formulerte når jeg satte i gang med prosjektet.

En forutsetning for et vellykket resultat var å velge et hensiktsmessig lær til slira. Jeg oppsøkte en lærhandler jeg kjente i Oslo. Han ga meg noen råd om valg av lærtype etter at jeg hadde gjort rede for prosjektet og vi hadde diskutert saken. Dermed fikk også han en rolle i prosjektet dobbeltslira, om enn litt mer marginalt i form av rådgivning og leverandør av råmateriale. Her skal jeg ikke gå inn på selve prosessen med produksjonen av lærslira. Den besto av forarbeid og tilrettelegging, deriblant

Figur 6: Ferdig produkt: Storkniv, tollekniv og håndsydd dobbeltslire

Diskusjon

For snart 40 år siden kom det første og så langt mest omfattende norske bidraget om aktivitetsteorien (Enerstvedt 1982). Boka heter «mennesket som virksomhet» og er som tittelen sier bygget rundt virksomhet og ikke aktivitet som hovedbegrep. Om forholdet mellom disse begrepene sier Enerstvedt: *Med virksomhet mener jeg en spesifikt menneskelig aktivitet. Virksomheten er den psykiske og fysiske aktiviteten til et menneske og den blir styrt av bevisste mål.* (Enerstvedt 1982:38) En tolkning av dette er at både dyr og mennesker kan utfolde aktivitet, men at mennesker er alene om å være virksomme. Dette drøftes ikke nærmere her, men nyere bidrag som blant annet er sentrale i deler av forskningen innen informatikken bygger på begrepet aktivitet og refererer til aktivitetsteori.

Her skal jeg ta for meg et par analytiske poeng som kan brukes til å belyse caset beskrevet foran. Ordet motiv (og motivasjon) inngår som et viktig element i aktivitetsteorien. En kan få inntrykk av at dette er inngangsporten og der det hele starter. Om dette skriver Enerstvedt: I virksomheten må vi skille mellom to funksjoner: Motivets *igangsettingsfunksjon* og målets *utførelsesfunksjon*. Handlingene som realiserer virksomheten blir igangsatt av motivet, men er rettet mot målet. (Enerstvedt 1982:48) Dette er en viktig klargjøring som også kan problematiseres. Ikke all aktivitet har en slik karakter at motivet tjener som en liten dytt som deretter får virksomheten til å rulle og gå. Kanskje «faller» en tilbake til en situasjon der en mister formålet med en aktivitet av syne og må finne fram igjen den opprinnelige grunnen til at en satte i gang med noe. Den type tvil og resignasjonstendenser er typisk for menneskelig aktivitet og kommer fram i formuleringer som «jeg sleit med å motivere meg for...». Det uttrykker at det er nokså normalt for mennesker å reflektere grunnleggende over poenget med aktiviteter og at det slik sett er problematisk å sette et skarpt skille mellom igangsetting og utførelse.

Foran har jeg omtalt ønske om å lære noe nytt og gå løs på en utfordring som mitt personlige mål for å engasjere meg i prosjektet beskrevet foran. Jeg betrakter dette både som det som satte meg i gang (beveggrunn), som fikk meg til å fortsett og fullføre prosjektet. En kan alltid problematisere hva folk (her jeg) oppgir som motiv og hensikt med å involvere seg i prosjekter. Læring betraktes normalt som et uklanderlig og høyverdig motiv. Litt mistenksomt kunne en spørre om det kan være et vikarierende motiv, noe som anføres for å dekke over andre, mindre prektige grunner? Av disse kunne nevnes, konfliktskyhet og ønske om å holde seg inne med noen ved å si ja til aktiviteter en strengt tatt vegrer seg mot å gå inn i, honoraret for det ferdige produktet (såkalt pekuniære motiver), eventuell ære for noe som potensielt anerkjennes som et godt stykke arbeid osv. Poenget er her ikke en form for

selvransakelse, men at det ofte kan være uklart og sammensatt hva som er motivet bak en aktivitet. Ofte kan en regne med at det foreligger en situasjon med blandede motiver («mixed motives») og at en både ser annerledes på motivene når en er inne i aktiviteten og ser tilbake, eller at en faktisk endrer begrunnelser for å holde det gående etterhvert som aktiviteten skrider fram.

Et sentralt analytisk poeng i Enerstvedts framstilling av virksomhetsteorien er basert på en referanse til Rubenstein. Han skiller mellom tre typer virksomhet: arbeid, lek og læring. Forfatteren slutter seg til dette og skriver: *Arbeid, lek og læring bør absolutt sees som tre hovedarter i den menneskelige virksomheten*. Samtidig presiserer han at ikke all virksomhet kan underordnes disse kategoriene: *Med menneskets fortsatte omdanning av natur, sosiale forhold, av sitt «jeg», vil det oppstå en stadig rikere og mer omfattende virksomhet, vil nye virksomhetsarter oppstå*. (Enerstvedt 1982:63) Enerstvedt utvikler dette poenget og diskuterer hvordan en kan forstå aktiviteten «trening» i lys av skillet. Dette munnar ut i en nyansering og presisering av det dynamiske når det gjelder forståelser av virksomhets/aktiviteters art. Det vil oppstå nye begrep om spesifikke aktivitetstyper relatert til, men også forskjellig fra arbeid, lek og læring: *De vil falle innenfor en av dem, mellom to av dem, ha elementer av alle tre i seg osv.* (ibid)

Foran har jeg definert mitt bidrag i knivmakerprosjektet beskrevet foran som en type hobbyvirksomhet. For utøvere av hobbyer kan disse utføres med samme alvor og innbitte konsentrasjon som arbeid, men de kan også være begrunnet i et sterkt ønske om å lære og mestre en aktivitet. Hobbyers appell kan mange ganger også være at de utføres på en avslappet måte og med et glimt i øyet og minner mer om barnlig lek enn det som ellers er forbundet med voksenlivets alvor. Lise Kjølørød får fram dette når hun i sine analyser av samlervirksomhet omtaler det å bedrive den slags som en form for spesialisert lek. (Kjølørød 2019)

Et prinsipielt spørsmål knyttet til aktivitetsteorien er om menneskets livsform i sin helhet kan beskrives gjennom dets aktiviteter. Er dette en uttømmende beskrivelse? Er også det vi vanligvis tenker på som mer passive væremåter, som avkobling, hvile og søvn også aktiviteter eller er det reproduksjon og dermed en forutsetning for at vi skal være i stand til å være aktive og virksomme for øvrig? En beslektet undring er knytta til det vi kan kalle formålsløse handlinger eller tidsfordriv. Disse har tilsynelatende ikke noe mål ut over seg sjøl. Et paradoksalt trekk ved vår tid er den eksistensielle konflikt som kan erfares mellom på den ene siden sterke oppfordringer til tilstedeværelse i situasjonen, å ta en dag av gangen, nyte øyeblikket, la seg oppsluke av en aktivitet. På den andre siden er det sterke forventninger om å være framover-lente, planlegge og forholde seg instrumentelt til aktiviteter med tanke på at de skal inngå i en større plan og være rettet mot fjernere mål.

Til slutt en liten kommentar om vårt kjernebegrep 'bruker' og aktivitetsteorien. En nærliggende tolkning er at det å bruke og være bruker er en form for aktivitet og at aktivitetsteorien gir begreper og en modell for å forstå den sammenheng bruk foregår innenfor. Den utvider forståelseshorisonten i tid og rom ved at det fokuseres på den livsform som bruk i en konkret situasjon er en del av. På den måten ivaretar den Mills oppfordring når det gjelder å øke forestillingsevnen ved å fokusere på individuelle aktører, prosesser og historisk utvikling og strukturering av aktiviteter innenfor den videre samfunnsmessige sammenheng. Aktivitetsteorien er

slik sett en oppfordring til å se større på bruk og betrakte det som en allmenn aktivitetstype utfoldet innenfor og preget av en viss samfunnsformasjon.

Aktivitetsteorien kan også inspirere oss til å analysere bruk med et slags forstørrelsesglass, ikke bry oss så mye om det som er rundt, men å gå inn i brukssituasjoner og -relasjoner for å bedre forstå det som foregår her og nå. Når jeg i dette notatet har dvelt såpass mye ved en avgrenset og temmelig triviell aktivitet har poenget vært å anlegge et slikt blikk, å studere nærmere og å tenke etter. Den brukssituasjonen som er beskrevet dreier seg om en enkel og oversiktlig sosial setting og utførelse av handlinger som best kan forsås når de brytes opp i mindre operasjoner. Gjennom bruken og aktiviteten skjedde en stadig veksling mellom overveielser om handlingsvalg, mobilisering av ulike redskaper og konsentrasjon om detaljer. Denne brukssammenhengen var preget av det som er håndverkets typiske karakter. David Pye beskriver dette med begrepet «workmanship of risk». Det er en aktivitet og en bruk av verktøy som krever øvelse, årvåkenhet og nennsomhet og som uansett om dette er til stede innebærer en risiko for at prosjektet mislykkes og at en tvinges til å starte helt på nytt (Pye 1968).

Referanser

- Enerstvedt, R.Th. (1982). Mennesket som virksomhet. Oslo, Tiden forlag
- Karanasios, S. (2018) Toward a unified view of technology and activity. The contribution of activity theory to information systems research, i *Information Technology & People* Vol 31, No 1:134-155. Emerald Publishing Limited
- Kjølsrød, L. (2019) Leisure as source of knowledge, Social Resilience and Public Commitment. Specialized play. Palgrave Macmillan UK
- Pye, D. (1968) The Nature and art of Workmanship. Cambridge University Press